

Den mystiska Tscherniak-affären /

*27 B f a Br. 1907
Tscherniakaffären*

National Library
of Sweden

Brott — eller Olyckshändelse?!

Dr Jakob Tscherniak.

DEN MYSTISKA
TSCHERNIAK-
AFFÄREN

AF A—F—

Kommanditbolaget
Chelius & Co., Stockholm

Pris 25 öre.

*Fränd.
Sv.
Rattg.-h.
(B.)*

1907

INLEDNING.

På aftonen den 13 februari 1907 anlände till svenska tidningar följande uppseendeväckande telegram:

Svenska ångaren Olof Wijk på resa från Göteborg har inkommit till Antwerpen med fyra aflidna första klass passagerare ombord. De hafva kväfts af giftiga gaser, som utvecklats ur lasten, hvilken utgjordes af svenska tändstickor. De aflidna äro en hemvändande fransk kökschef, två svenskar, som ämnade sig till Kongo, samt den ryske revolutionären Tscherniak, hvars utlämnande till Ryssland svenska regeringen nyligen afslagit.

Uppgiften bekräftades samma dag till alla delar genom telegram till Olof Wijks rederi i Göteborg från dess agent i Antwerpen. De båda svenska resenärerna voro i Kongostatens tjänst anställda underofficerarna J. S. Eriksson och Oscar Johansson, samt fransmannen kökschefen M. Régnère, som haft anställning på Mälarrestauranten i Stockholm och nu var på väg till sitt hem i Frankrike.

Nyheten spreds omedelbart genom extrablad och utgjorde snart det allt dominerande samtalsämnet. Händelsen, i sig själf synnerligen tragisk, blef ytterligt sensationell genom att den ur fängelset i Stockholm nyss frigifne och landsförviste ryske revolutionären dr Jakob Tscherniak befann sig bland offren. **Lönnmord eller olyckshändelse** var den fråga, som genast framkastades, och det mystiska i saken endast ökades genom de mycket sparsamma och delvis hvarandra motsägande telegrafiska underrättelser om katastrofen, som under de närmaste dagarna ingingo.

Olof Wijks gåta, Tscherniakdramat, Tscherniakmysteriet, Den hemlighetsfulla Tscherniak-affären o. s. v. voro under ett par veckors tid stående rubriker i tidningarna, hvari händelsen dryftades från alla möjliga och omöjliga sidor.

Dramat öfverträffade ju ock i all sin realitet de djärfvaste romanfantasier. Man tänke sig Tscherniak, revolutionären, landsförvist från sitt land, misstänkt för rånmord, häktad i Stockholm och här hållen i fängelset under månader sväfvande mellan hopp

och fruktan beträffande utlämning till Ryssland, den internationella agitation för hans frigifvande, en statsaffär med riksdagsinterpellation, befrielse med af detektiver kontrollerad utvisning och slutligen — förgiftad. Ett egendomligt öde!

Om orsaken till förgiftningen angåfvo telegrammen, att den förorsakats af giftiga gaser, som uppstigit från lastrummet, där svenska tändstickor förvarades. Detta bestreds energiskt från de svenska tändsticksfabrikanternas sida, och händelsen skulle ju, så vidt bekant är, i så fall varit enastående, ehuru från sakkunnigt håll äfven framhölls, att möjligheten af en dylik förgiftning ej kunde à priori förnekas, för så vidt lasten innehållit fosforstickor eller svafvelfosforstickor, som kunna utveckla giftiga gaser. Å andra sidan förfäktades ifrigt från socialdemokratiskt håll teorien om ett brott, hvori man ville spåra ett ingripande af den ryska »svarta handen». Men hvar fanns då gärningsmannen, och vore förgiftning på så sätt öfver hufvud taget möjlig utan att några spår af dådet skulle återfinnas? Äfven framkommo hypoteser om ovarsamt handskande med kemikalier, som Tscherniak eventuellt kunde hafva medfört, om förgiftning genom mat, vatten, kolos, giftiga gaser från ångarens kölrum eller kolboxar etc. Det hela var ett kaos af meningar och gissningar, hvori endast närmare utredningar af de faktiska förhållandena kunde bringa någon klarhet.

RESAN MED OLOF WIJK.

Fredagen d. 8 febr. infann sig Tscherniak i Göteborgs hamn ombord på Olof Wijk, åtföljd af en detektiv, tidigt på morgonen, innan ännu ångarens kapten Wulff stigit upp. Varskodd af styrmannen, som visade en tidningsnotis, hvori meddelades att Tscherniak utvisats och tagit vägen öfver Göteborg, klädde sig kaptenen skyndsamt och gick ut på däck, där Tscherniak fortfarande vistades. Han visade för kaptenen en biljett till Antwerpen lydande på namnet Neuman, hvilket han dock på förfrågan genast medgaf icke vore det rätta. Under dagens lopp var Tscherniak sedan alltjämnt öfvervakad af detektiver ute i staden, men intog kl. 3 middag och kl. 8 kvällsvar ombord på båten tillsammans med kaptenen. Vid kvällen var äfven en annan passagerare, franske kökschefen Régnère, närvarande och pratade då muntert vid Tscherniak på franska. Det förefaller som om Tscherniak till en början tagit fransmannen för en rysk spion, men att misstankarna sedan gåfvo sig. Båda hade vid

11-tiden, då kaptenen kom ned för att lägga sig, krupit till kojs i sina hytter.

Utom dessa båda hyttpassagerare medföljde ytterligare fyra nämligen i Kongostans tjänst anställda underofficerarne J. S. Eriksson och Oscar Johansson samt äfven till Kongo destinerade järnvägsarbetaren E. J. Eriksson och maskinisten J. G. Kling, samtliga svenskar

Fartygets passageareafdelning är inrymd midskepps uti en ofvanpå däckets öfver fartygets hela bredd sig sträckande öfverbyggnad. Denna innehåller från fören räknadt salong med omkringliggande hytter, akter därom korridor med trappa till öfre däck,

hytter för personal, mäss och kök. Den närmare inredningen synes af figuren å nästa sida.

Uti hytten längst förut till höger logerade Tscherniak och därbredvid Régnère. Tredje hytten på höger sida disponerades af kaptenen. Hytten midt emot kaptenens på vänstra sidan var utan passagerare och uti de båda återstående hytterna till vänster logerade uti midthytten O. Johansson och Kling samt längst förut de båda Erikssönerna.

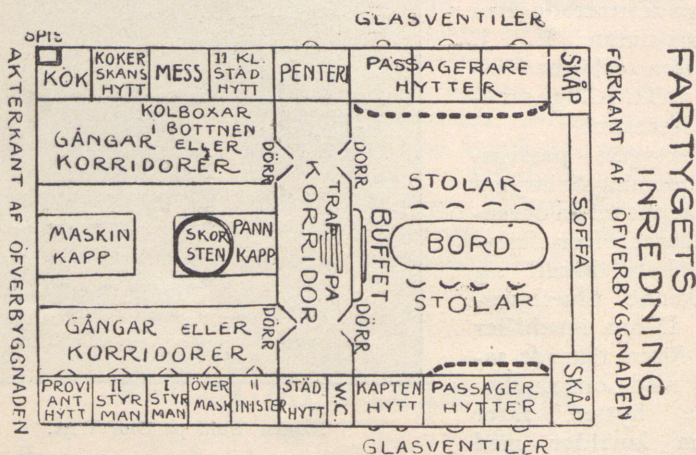
Tidigt på morgonen af lördagen d. 9 febr. afgick Olof Wijk från Göteborg, och dagen förflöt lugnt med undantag af att en del af passagerarna kände sig sjuka och en person, som smugit sig ombord såsom fripassagerare, en afsigkommen sjöman vid namn Klein, vederbörligen landsattes vid Klippans tullstation några kilometer sydväst om Göteborg samtidigt med hamnlotsen. Frukost intogs, då man kommit utanför Vinga, af kaptenen,

Kapten Wulff på Olof Wijk.

Tscherniak och Régnère uti salongen. De öfriga fyra ofvannämnda passagerarna åto i mässen. Vid middagen var Tscherniak illamående. Han åt en smörgås, men försvann så plötsligt i sin hytt. Äfven Régnère drog sig tillbaka efter soppan. På kvällen syntes ingen af dem till. Då »hård kuling» blåste och fartyget »stampade», fäste sig ingen härvid, utan antog man, att det blott var fråga om vanlig sjösjuka. Äfven de fyra svenska passagerarna kände sig sjuka, men uppehöll sig än i hytterna, än i gången och på däck.

Ej heller på söndagen (d. 10 febr.) syntes någon af de utländska passagerarna i salongen. Kaptenen besökte under dagens lopp Tscherniak i hytten och denne hade då antydt smärtor i

Inredning af Olof Wijk.

mage och hufvud. För att skaffa honom lindring surrade då kaptenen en handduk kring magen på honom och lade en våt servett kring hufvudet. Självf kände kaptenen sig på morgonen mycket sjuk med våldsamma uppkastningar, feber och utmattning, och sjukdomen tilltog under förmiddagen yttrande sig bl. a. i svåra plågor öfver höfterna. På råd af styrmannen, som ansåg kaptenens sjukdom härröra från lukten af passagerarnas uppkastningar, lade sig kaptenen på söndagskvällen ej uti sin egen hytt vid salongen utan i den längre akterut belägna styrmanshytten. Äfven städerskan, som under dagens lopp varit inne i salong och hytter, kände sig illamående med värk i hals och bröst samt uppkastningar och yrselanfall. De båda återstående passagerarna Kling och den öfverlevfande Eriksson hade under dagen varit

än inne än ute. På aftonen hade de gått ned och lagt sig i sina hytter, men snart känt sig mycket illamående och besvärade af kväfningsanfäll, så att Kling redan efter en halftimme gått ut och lagt sig vid trappan i korridoren akterut utanför salongen. Eriksson vet ej hur länge han uthärdade i hytten, men har berättat, att han kröp ut ur salongen på däck, och, då där var för kallt, begaf sig till rökhytten.

Vid femtiden på måndagens morgon hade Kling fått sitt kaffe i mässen och gått in i salongen samt muntert tillropat sina medpassagerare:

— Nå hur står det till med er, gubbar? Han vände sig närmast till sin hyttkamrat Johansson, men då denne ej svarade tittade han in i hytten bredvid, där han observerade J. S. Eriksson i en märkvärdig ställning vid hyttddörren. Tillskrifvande detta sjösjuka gick han mumlande något om, att detta var en »farlig sjösjuka», ut igen och lade sig i mässen.

Kaptenen, som något kryat till sig, begaf sig, efter att hafva gifvit den sjuka städerskan några droppar på en sockerbit i hennes hytt, mellan kl. 7 och 8 på måndagsmorgonen direkt upp på kommandobryggan ännu i sina morgonskor, hvarför han sände en besättningskarl ned att hämta hans stöflar.

Karlen kom nästan genast upprusande och berättade, att en af passagerarna låg liflös på durken i en hytt. Kaptenen hastade ned och fann, att det var J. S. Eriksson, som syntes död, men ännu var varm. Hjälp tillkallades, och Eriksson fördes ut på däck. Därefter gick kaptenen in uti de andra hytterna och fann då Tscherniak och Régnère liflösa och alldeles kalla, den förra kallast antydande att han först aflidit. I Johansson fanns ännu något lif, och under nära två timmars tid företog man med honom såväl som med Eriksson energiska upplifningsförsök på däck utan att dock lyckas.

Liken placerades då Tscherniaks och Johanssons i rökhytten, Régnères i navigationshytten och Erikssons i expeditionshytten — och färden fortsattes, tills man på tisdagens (den 12 febr.) afton kl. $\frac{1}{2}$ 7 anlände till Antwerpen.

Af de så sorgligt omkomna var dr Jakob Tscherniak, kemist, 28 år gammal och hade studerat i Genève och Grenoble. Han var en af det ryska socialistiskt — revolutionära partiets tekniska rådgifvare, hvilken ställning ådrog honom ryska regeringens förföljelse. Kökschefen M. Régnère var en 40 års man, som i april 1906 engagerades till Mälarrestauranten i Stockholm, vid hvars öppnande han inträdde i tjänstgöring. Vid detta etablissemangs fallisemang frånträdde han sin befattning och var nu på

väg hem till sin hustru i Poitiers. De båda Kongofararna J. S. Eriksson och O. Johansson voro födda den förre år 1875 och den senare 1883. De skulle redan såsom på torsdagen hafva fortsatt sin resa från Antwerpen till Kongo på postångaren Albertville.

EN EGENDOMLIG LUKT.

Naturligtvis gjorde man sig omedelbart efter katastrofens inträffande ombord på Olof Wijk frågan:

Hvad kan orsaken vara?

Styrmannen hade tyckt att det »luktade fosfor» i salongen, då man bar ut liken, och därför hade man kommit att tänka på den stora tändsticklast ångaren medförde. Städerskan hade på söndagskvällen märkt en särskildt dålig lukt, hvaröfver hon beklagade sig för timmermannen under antagande, att passagerarna medfört några illaluktande medikamenter. Timmermannen hade då äfven gått in i salongen och konstaterat den ifrågavarande lukten. Starkast tycktes den vara i trakten af Tscherniaks hytt. Några medikamenter hade dock icke, enligt hvad senare konstaterades, medförts, och vid förhör i Göteborg har timmermannen karakteriserat den af honom kända lukten såsom «närmast påminnande om en fosforliknande lukt, som kan uppstå vid ombordtagande af tändstickslast.» I detta sammanhang må äfven omnämnas en iakttagelse af styrmannen A. Södergren från ångfartyget Ruth, då han några timmar före Olof Wijks afgang från Göteborg var ombord på denna för att träffa kamrater bland befälet. Han »märkte då en högst egendomlig lukt och fäste uppmärksamheten härpå, men fick till svar att det intet hade att betyda. Lukten kom från tändstickslådorna, hvilka alltid brukade lämna från sig lukt, då de varit lagrade i några timmar.»

Ett vidare bidrag till denna lukts karakterisering, som äfven iakttagits af flere andra personer, fick man genom ett af dr de Deken ombord i Antwerpen i närvaro af tändsticksdisponenten Hay, en herr Eckhondt, Svenska Dagbladets korrespondent och kaptenen gjordt försök med kalciumkarbid. Kaptenen hade i ställningen till en af Régnère medförd cykel påträffat några karbidstycken. Af dessa nedlade doktorn ett stycke i vatten och anmodade af ångarens personal maskinisten Hedin och timmermannen samt städerskan hvar för sig att säga, huru den härvid utvecklade lukten förhölle sig till den vid tillfället för katastrofen iakttagna. Hedin, som endast i mindre grad observerat den sistnämnda, tyckte att lukterna kunde vara lika, medan timmerman-

nen och städerskan förklarade, att »just så kändes det». — Äfven maskinisten Kling har förklarat, att det var just en sådan lukt som från karbiden som kändes i salongen.

Nu vet man, att karbiden med vatten ger acetylgas, men den stinkande, specifikt karakteristiska lukten kommer af just fosforhaltiga (och svafvelhaltiga) gaser, hvilka samtidigt utvecklas. De för »karbidgasens» lukt kännetecknande gaserna äro således af *precis samma slag*, som de från fuktiga fosfortändstickor respektive svafvelfosfortändstickor utvecklade, hvarom mera nedan. Här må blott ytterligare betonas, att *all* karbid är fosfor- och svafvelhaltig samt innehåller dessa ämnen i sådana föreningar, att vid behandling med vatten *alltid* giftiga, stinkande fosfor- och svafvelhaltiga gaser bildas. Karbiden framställes nämligen som bekant genom sammansmältning i elektrisk ugn af kalk och kol resp. koks, af hvilka det sistnämnda råmaterialet alltid innehåller något fosfor och svafvel, som i föreningar ingå i den färdiga produkten.

Om man ombord på Olof Wijk omedelbart efter katastrofen hermetiskt stängt och isolerat salong och hytter, tills sakkunnig kemist kunnat tillstädeskomma, så hade möjligen ett direkt fastställande af luktnas natur genom vederbörlig undersökning kunnat ske. Nu öppnades alla ventiler, och salongen vädrades ut. En af de i Antwerpen först ombordkomna läkarne tyckte sig dock spåra någon rest af lukten.

Så mycket synes dock genom ofvanstående utsagor och vittnesmål vara säkert konstateradt, att den ifrågavarande lukten var af *en fosforartad natur*. Af vikt är ock, att den uppträdde starkast kring den hytt, som innehades af Tscherniak, hvilken ju var den först aflidne. Sedan följde Régnère i hytten närmast intill, medan Eriksson och Johansson i hytterna midt emot längre förblefvo vid lif; Johansson, hvars hytt låg mest aflägsen från Tscherniaks, lefde längst. Detta tyder bestämdt på ett samband mellan uppträdandet af den fosforartade lukten och dödsorsaken. Se härom vidare under rubrikerna: Första läkareundersökningen samt Vittnesförhören!

I ANTWERPEN.

På tisdagens morgon kom Olof Wijk till Vliessingen, där sjölotsen aflöstes. Denne fick dock ej lämna ångaren, då man hörde, att fyra dödsfall inträffat ombord, och ej heller ville man af fruktan för smitta mottaga ett telegram från kaptenen om händelsen. Man lofvade dock att telefonera sill Antwerpen, hvilket

äfvén skedde, så att nyheten där genom tidningarnas extranummer och anslag var allmänt känd långt före ångarens ankomst. Från Vliessingen fortsatte ångaren till karantänsorten, dit den anlände vid middagstiden. Här kommo ett par läkare ombord, som konstaterade att pest ej förelåg eller att smittofara öfverhufvud ej förefans, hvarefter man fick fortsätta fram till Antwerpen, dit ankomsten, som först nämts, skedde kl. $1/27$ på tisdagsaftonen.

Nu skulle emellertid passagerareafdelning och lastrum hafva vederbörligen förseglats och ångaren isolerats, tills en fullt sakkunnig undersökning ur läkare- och rättskemisk synpunkt försiggått. Så skedde emellertid ej, och ett på onsdagen (den 13 febr., således dagen efter ankomsten aftonen förut) till Olof Wijks rederi ankommet telegram berättade, att lasten redan då höll på att lossas. En läkare, dr de Dekens, kom dock på tisdagsaftonen omedelbart ombord och undersökte liken samt afgaf en attest, att *dödsorsaken varit gasförgiftning* af vätesvafva, hvilken han sedan utsträckt till begreppet giftiga gaser. Se under rubriken: Första läkareundersökningen!

Det måste därför anses såsom ett *faktum att förgiftning skett af gaser, hvilket åter är att ställa i samband med den ofvannämnda lukten.*

Liken afhämtades härefter genom dr de Dekens och mäkklaren hr Keysers försorg till stadens bårhus från ångaren, som under natten till onsdagen förhalades från utsidan af kajen in i docka, där den på onsdagen började lossa sin last.

På onsdagens morgon begaf sig kapten Wulff till svenska konsulatet och träffade där konsuln hr Ljungqvist. En oklar uppfattning om förhållandet mellan konsulns och polisens i Antwerpen befogenhet i föreliggande fall synes nu hafva gjort sig gällande, hvilket naturligen högst menligt inverkat på undersökningarnas raska bedrifvande. Under tiden städades ombord, och blefvo alla uppkastningarna från de aflidne under tiden fullständigt aflägsnade på grund af den olidliga stank de spridde, hvarjämte last obehindradt fick lossas. Konsul och polis anställde emellertid från och med torsdagen omfattande, långa och upprepade förhör med båtens personal och öfverlevvande passagerare samt undersökningar ombord af effekter m. m., hvilka utredningar först afslutades kl. 3,30 på natten till måndagen (d. 18 febr.) Som resultatet häraf framgick, enligt konsulatets rapport till svenska utrikesdepartementet, att det var »*omöjligt att kunna konstatera någon omständighet, som tyder på brott.*»

Efter verkställd obduktion fingo de döda begrafvas. Tscherniaks begrafning försiggick på måndagen under storartad anslut-

ning. Ett 40-tal kransar täckte kistan, hälften af Antwerpens arbetare nedlade arbetet för dagen, och uti det af tre musikkårer företrädde liktåget syntes ett tjugotal florbehängda standar. Ett tjugutusemental personer kantade den imponerande processionens väg, och vid grafven höllos många tal för en frihetens och rättvisans förkämpe, åtföljda af ryska revolutionshymner, Marseljäsen och Internationalen. — I slående motsats härtill försiggick de tre öfriga offrens begrafning påföljande dag under närvaro af en publik af allenast tre personer, en svåger till Régnère, franska vice konsuln och en svensk tidningskorrespondent. Enligt senare meddelanden skulle de båda svenskarna hafva begravts en andra gång och då under stora högtidligheter på Kongostans bekostnad samt med stor tillslutning.

Ångaren Olof Wijk afgick efter slutad lossning och lastning till Göteborg på måndagen d. 18 febr. och anlände dit onsdagen d. 20 kl. $\frac{1}{26}$ e. m.

FÖRSTA LÄKAREUNDERSÖKNINGEN.

En dylik företogs, som nämndt, omedelbart efter ankomsten till Antwerpens hamn på tisdagsaftonen af den belgiske läkaren dr de Deken, som däröfver afgifvit en ganska vidlyftig rapport till svenska konsuln. Han talar däri inledningsvis om en stark, egen lukt, som han och den honom åtföljande kontoristen Bruyninckz från firman Keyser & Co. märkte strax de kommit in i salongen. I Tscherniaks hytt, hvars ventiler voro slutna, märktes lukten mycket tydligt, och då dr de Deken böjde sig ned för att kasta en blick under bäddarna, konstaterade han, att ju längre han böjde sig ned, desto starkare kändes den giftiga gasen. (I samband med denna iakttagelse bör observeras, att hytternas och salongens trägolf bilda lastrummets »tak», däcket, och att öfverst i det fyllda lastrummet lågo tändstickslådorna.) Timmermannen och städerskan fingo nu redogöra för sina observationer af lukten vid olyckstillfället, och härpå skred doktorn till undersökning af liken.

Tscherniaks lik låg i rökrummet, »med mun och ögon vidöppna, fingrarna krökta, benen uppdragna mot kroppen, likblekheten starkt utpräglad, inga spår efter uppkastningar på nattdräkten och intet spår af yttre våld.» Liknande tecken förefunnos hos de öfriga. Pulsådern öppnades vid underarmen på alla fyra liken, och på alla konstaterades, att blodet ej var lefradt samt att det hade den mörka färg, som karaktiserar kväf-

ningsdöden. Något som kunde tyda på, att ett brott förelåg, fann doktorn icke, och med hänsyn till den iakttagna lukten i salongen och hytterna utskref han sedan dödsattest med angifvande af kväfning genom giftiga gaser i följd af olyckshändelse såsom dödsorsak.

Doktorn nämner vidare i sin rapport, att fartyget natten mellan lördag och söndag gått med förventilerna öppna, hvarvid luften i salongen förnyats, och sålunda passagerarna på söndagens morgon blott befunno sig opassliga. På söndagens afton hafva ventilerna stängts, och det är i följd af denna olyckliga åtgärd, som den dödande gasen fullbordat sitt verk.

Det må här bemärkas, att detta förlopp afgjort talar mot någon giftiga gaser utvecklande bomb o. dyl., utan tyder det helt naturligt på ett *successivt tillströmmande af giftig gas* genom golfvet d. v. s. från lastrummet.

Doktor de Dekens rapport är dagtecknad Antwerpen den 20 febr. 1907. Såsom varande resultatet af den första och omedelbart vid ankomsten företagna fackmessiga undersökningen har den gifvetvis sin stora betydelse.

EFTERUNDERSÖKNING I GÖTEBORG.

Då ångaren kom till Göteborg, afstängdes den omedelbart från all förbindelse med land, och, förutom oundgängliga tullfunktionärer, fingo endast polis och ett af detektiva polisen anmodadt antal sakkunnige gå ombord. De anmodade sakkunnige voro stadskemisten J. E. Alén, andre stadsläkaren E. Wingårdh, lektor A. H. Lindfors, maskinmästare C. W. Nyvallsson och ingenjör H. Åberg. De sakkunnige ställde enligt egna utsagor »icke stora förhoppningar på att komma till någon positiv slutsats om arten af den gas som vållat dödsfallen. Att gasförgiftning af ett eller annat slag föreligger, är man nämligen nu så godt som öfvertygad om.»

Och huru skulle de kunna tänka annorlunda? Två veckor efter dödsfallen och sedan alla spår blifvit undanskaffade, allt städadt och vädradt samt en helt annan last! I pressen har denna efterundersökning t. o. m. framhållits såsom ett komiskt element i dramet. Men naturligtvis borde den ske, ty bland annat som ännu kunde konstateras var t. ex. förhållandet mellan lastrum och passagerareafdelning i fråga om ångarens inredning. De prof af gardiner och mattor, damm m. m. från salong eller hytter, som tagits för arsenikundersökning, hafva icke gifvit någon vägledning.

Visserligen har arsenik funnits uti damm från salong och hytter, men dylik halt till motsvarande mängd som den här funna är *ytterst vanlig*. Den förefinnes i damm från vindar, privatum och offentliga lokaler etc. Så gaf t. ex., för att taga ett drastiskt fall, vid en nyligen företagen officiel undersökningsserie i Stockholm fem gram damm från Operakällarens matsal en mängd arsenik öfverskridande en ogenomskinlig arsenikspiegels eller i likhet med hvad Alén fann uti damm från Olof Wijks salongstak. Alén fann för öfrigt lika stora mängder (ogenomskinlig spegel) i damm från andra platser på fartyget (t. ex. andra styrmannens hytt) långt aflägsna från förgifningslokalen.

Uti en på Olof Wijk till torkning af salongslamporna använd borste fanns pr två grams prof 0,1 milligram arsenik, men ungefärligen samma mängd fans också uti en ute i staden för samma ändamål använd borste, och t. o. m. en föga använd lampborste på stadskemistens eget laboratorium visade tydlig arsenikhalt.

Stadskemisten Alén betonar ock själf i sin rapport, att för arsenikförgiftning *»hafva några sannolikhetsbevis icke genom dessa undersökningar kunnat presteras.»* Huru under sådana omständigheter en del tidningar och andra kunnat finna stöd för en teori om arsenikförgiftning uti Göteborgsundersökningarnas resultat är *alldeles oförklarligt*. Till något som helst positivt resultat om gasförgiftningens natur ha dessa undersökningar *icke* ledt, hvilket af sakkunnige ju äfven var väntadt.

I fråga om hvad som ännu kunde konstateras beträffande kommunikationen för gasformiga ämnen mellan lastrum och passagerareafdelning hafva dock ifrågavarande sakkunnige, om man får tro tidningsuppgifterna härom, gjort alldeles missledande prof med däraf dragna slutsatser.

Med fartygets inredning förhåller sig, enligt autentiska uppgifter, på följande sätt:

Öfver det främre stora lastrummet ligger ett däck af 3^{1/2} tums plank, tjärdrifvet på vanligt sätt. Längs bordläggningen löper såsom förstärkning af däckets och under detsamma en omkring 1 meter bred järnplåt, s. k. stringer. Öfvanpå däckets befinner sig en öfver hela fartygets bredd sig sträckande öfverbyggnad innehållande, som förut nämnts och i enlighet med å sid. 4 återgifna figur, från fören räknadt salong och hytter, akter därom korridor, trappa till öfre däck samt hytter för personal, mäss och kök. I rummet är fartyget afdeladt med s. k. skott, vattentäta tvärväggar af järnplåt, och ett sådant skott befinner sig *strax vid salongens akterkant*.

Salong och hytter äro således belägna omedelbart öfver lastrummet, och då endast trädäck, icke plåt, såsom oriktigt uppgif-

vits, skiljer dem åt, är en *förbindelse* i fråga om gasers genomträngande *lätt tänkbar*. För isolation mot kyla är däckets här beklädt med nöthårsfilt, fasthållen genom en beklädnad af spåntade bräder, hvilket allt ju ingalunda är ogenomträngligt för gaser.

I ändamål att utröna möjligheten (hvilken *möjlighet* för resten alltid måste anses existera, då intet gastätt materiel bildar skiljevägg) för gaser att upptränga från lastrummet till hytterna hafva besiktningsmännen låtit i det tomma lastrummet bränna svafvel, utan att dock efter sex timmars tid hafva kunnat iakttaga svafvelsyrlighetslukter i salong eller hytter. Däraf synas de nu vilja draga slutsatsen, att däckets vore ogenomträngligt för gaser. Detta är dock i hög grad förhastadt, ty profvet visar blott, att vid de förhållanden, som då rådde i Göteborgs hamn, någon förbindelse icke kunde påvisas. Under arbete i sjö, med lastrummet fylldt med gods, låter det mycket väl tänka sig, att någon *skarv i däckets kan öppna sig*.

Men det finnes ett annat förhållande, hvilket, såsom redan blifvit offentligt påpekadt, *inverkar än mera*. Lastluckan är visserligen väl tätad för vatten, men med sina springor täckta med den löst spända pressningen ger den luften fritt tillträde att strömma både in och ut ur lastrummet. I motvind pressar sålunda luften mot salongens framvägg samt åstadkommer ett öfvertryck öfver däckets och den därvarande lastluckan. Hur betydande detta tryck kan vara, vet nog enhvar ångbåtsresande, som vid motvind märkt det intensiva drag, som iakttages när dörren till fördäck öppnas. Samtidigt med att ett tryck uppstår öfver fördäck, åstadkommes en motsvarande sugning akterut i öfverbyggnaden. Genom en sådan tryckdifferens *kunna gaser med lätthet finna sin väg från lastrummet till salongen*. Blåser vinden akterifrån med större hastighet än båtens fart, blir luftens rörelse motsatt, och går då luften genom eventuella otätheter från salongen till lastrummet. Om sålunda vid profningen i Göteborg rådt akterlig vind, har det varit omöjligt att under några omständigheter få gas att tränga från lastrum till salong. — Det viktigaste resultatet af Göteborgsundersökningen torde vara, att ingen af gastätt material bestående skiljevägg (plåtdäck) mellan lastrum och salong med hytter existerar å Olof Wijk, i direkt motsats till hvad som förut uppgifvits.

VITNESFÖRHÖREN.

Inför såväl konsuln i Antwerpen som polisen i Göteborg hafva vidlyftiga vittnesförhör hållits, hvarigenom åtskilligt af in-tresse kommit i dagen och ofvan gifna skildring af katastrofens förlopp bekräftats. *Något som helst som skulle tyda på ett brott har icke framkommit*, hvaremot så godt som samtliga vittnen haft något att förmåla om den egendomliga fosforartade lukten. Då denna alldeles påtagligt står i förbindelse med förgiftningsorsaken, vilja vi här återgifva några af vittnenas hithörande utsagor.

Matrosen Olof Gustafsson, som varit anställd på ångaren 6 ¹/₂ år, kunde ej erinra sig, att man under denna tid någon gång haft så stort parti tändstickor ombord som sista resan. Redan på tisdagen d. 5 febr. började man lasta dem. Tändstickorna lågo öfverst i lastrummet och fyllde detta ända till lucköppningen. Lukt hade vid lastningen »som vanligt» iakttagits, och någon hade sagt, att »det var fasligt hvad tändstickorna lukta.» Det var äfven Gustafsson som på måndagsmorgonen sändts att hämta kaptenens stöflar samt då först observerat de inträffade dödsfallen. Han förklarar, att han vid sitt inträde i salongen fann luften tjock och kvaf samt att det luktade »svafvel eller fosfor som af tändstickor.» Vidare uppgaf han, att man ombord »allmänt hyst den uppfattningen, att dödsfallen förorsakats af gaser från tändstickslasten.»

Timmermannen Alfred Johansson hade varit på Olof Wijk uti 8 år, under hvilken tid ingen större reparation företagits invändigt ej heller på däckets. Det var han som söndagens afton skickats in i salongen för att taga närmare reda på hvad lukten var. Han fann den lik den som »plägar utströmma från tändstickor.» Samma lukt hade förmärkts på fredag morgon (dagen före afresan) i Göteborgs hamn, då luckorna, som legat på under natten, aftagits. Han hade för styrman och kapten rapporterat, att det kändes lukt af svafveltändstickor i salongen och liksom öfriga ombord trott, »att dödsfallen orsakats genom utdunstning från tändstickslasten, som under det hårda vädret pressats in i salongen och hytterna där». Vid ankomsten till Antwerpen hade han äfven känt samma lukt, då luckan till storrummet öppnades, och äfven tyckt sig märka den ur munnen hos en af de afslidne under upplifningsförsöken.

Styrmannen Ernst Filip Persson hade efter upptäckten af katastrofen genast vid inträdet i salongen känt en mycket stark lukt af fosfor, hvarför han under yttrande: »Här luktar ju så att man kan dö, här behöfver vädras» öppnat två ventiler i hyt-

ten åt babords sida. Äfven han hade i Antwerpen vid stormsluckans öppnande märkt samma lukt, ehuru ej så stark. Han höll ej för osannolikt »att lasten på grund af fartygets babords slag-sida tryckts ditåt och att härigenom, äfvensom genom fartygets krängningar i den tidtals rätt svåra sjögången, *tillfälliga öppningar kunnat uppstå i däckbet mellan stora lastrummet och salongen med därinvid belägna hytter, genom hvilka öppningar möjligen gaser från tändstickslasten uppressats.*»

Matrosen Karl Walfrid Olsson hade känt fosforlukter i Antwerpen vid lastluckans öppnande, som »alltid brukar komma därur», »lättmatrosen Johan August Samuelsson uti salongen »en sådan lukt som kommer från fosfortändstickor» o. s. v. Om städerskans iakttagelser är förut nämndt.

FÖRGIFTNINGSORSAKEN.

Teorien om ett brott anses numera af våra kriminaljurister alldeles ohållbar. Ingen rest af någon »stinkbomb», »giftkapsel», »helvetesmaskin» eller dylikt har kunnat påvisas. Régnère är oskyldig, de döda svenskarna äro oskyldiga. Ingen medpassagerare kan misstänkas, icke ens maskinisten Kling, som i det längsta misstänkliggjordes. Denne hade varit andre maskinist å den nyligen utanför Sandhamn förlista ångaren Melanie och reste nu till Antwerpen för att erhålla en genom Maskinistföreningen i Stockholm förmedlad plats. Från såväl utsagor af sagda förenings ombudsman hr J. Åsberg som hållna vittnesförhör framgår, att hr Kling är fullkomligt oskyldig. Likaså har fallet visat sig vara med den vid Klippan utanför Göteborg landsatte »fripassageraren», sjömannen Klein. Att Tscherniak själf skulle, eventuelt ofrivilligt, hafva förorsakat katastrofen genom medförda kemikalier måste, förutom af psykologiska skäl, anses omöjligt icke blott genom hans öfvervakande alltifrån fängelset af detektivpolisen i Sverige utan ock genom konsulns i Antwerpen omhändertagande af hans bagage, hvilket föranledt en protest från Tscherniaks broders sida mot effekternas utlämnande till Ryssland, då däri befintliga papper kunde komprometteta ryska revolutionärer.

Om sålunda tankarna på brott måste uteslutas, återstår då frågan om olyckshändelse.

På grund af förgiftningens förlopp förklara läkarne enstämmigt, att om bakterieförgiftning eller förgiftning genom mat och dryck kan ej bli tal. Läkareundersökningen i Antwerpen visade ju ock, att det var gasförgiftning. Hypotesen om kolosförgift-

ning (koloxid) är ohållbar, då all uppvärmning skedde medelst ånga och alls inga kaminer funnos ombord. Lika kraftigt hafva undersökningarna tillbakavisat talet om förgiftning från vatten i kölrummet eller gaser från kolboxarna, hvilka befinna sig långt akteröfver, inom besättningens afdelning.

Återstår lasten, och sättes denna i samband med den fosforartade lukten i salong och hytter vid förgiftningstillfället, så återkommer man ovillkorligen till tanken på det första telegrammets uppgift, att de döda omkommit af giftiga gaser från tändstickor, då man *numera vet*, att bland tändstickorna funnos fosforhaltiga tändstickor samt att salong och hytter genom ett *icke* gastätt däck skildes från hvarandra. Detta så mycket mera som vinden under ångarens färd till Antwerpen enligt de meteorologiska kartorna under olycksdagarna 9—11 febr. låg *mot* ångarens kurs, och sålunda de ofvan omnämnda tryckdifferenserna *från* lastrum *till* salong och hytter ägt rum.

Är då en utveckling af giftiga gaser från tändstickslasten möjlig? Ja, väl!

Icke af de s. k. säkerhetständstickorna, som i sin sats ej innehålla farligare ämne än svafvel*), och hvilka blott kunna tänkas farliga, om de i stor myckenhet brinna, då kväfvande, men ej direkt giftig svafvelsyrlighetsgas utvecklas. Fosforhaltiga eller svafvelfosforhaltiga tändstickor däremot afgifva, särskildt i fuktig luft, som ju råder på sjön, *giftiga fosfor-, resp. fosfor- och svafvelhaltiga gaser eller just desamma, som fås från kalciumkarbid med vatten, och hvilka hafva den egendomliga lukten af fosforartad natur, som konstaterades å Olof Wijk.*

Och fosforhaltiga eller svafvelfosforhaltiga tändstickor hafva funnits i lasten, hvaraf ej mindre än 300 lådor i förpackning utan zink d. v. s. i enbart trälådor eller uti icke gastätt emballage.

Detta är ett faktum!

Jämför man härmed de uppgifter, som delgifvits pressen från de svenska tändsticksfabrikanternas sida, att gasförgiftning genom tändstickor vore omöjlig, »då tändstickorna voro sorgfälligt inpackade och ej innehöllo fosfor,» så gripes man af underliga tankar. Det måste, om meddelandet är riktigt återgifvet, vara uppenbar osanning, såvida vederbörande ej med förnekandet af fosforhalten krypa bakom begreppet svafvelfosforstickor. Är det sådana, förminskas dock ingalunda faran från utvecklingen

*) Och detta i förbigående sagdt *alltid*. Således äfven i Jönköpings säkerhetständstickor, hvars klassiska devis »utan svafvel» följaktligen helt enkelt är *lögn!*

af giftiga gaser. Tvärt om! Svafvelsfosforstickor (eller såsom de gängse plägat kallas sesquisulfidstickor, äfven blott »svafvelstickor») utveckla nämligen i fuktig luft i ännu högre grad än fosforstickor giftiga gaser (bl. a. fosforväte och vätesvafva).

Funnos sådana s. k. fosforsesquisulfidstickor i lasten?

Ja, detta spörsmål har offentligt ställts till afsändare och fabrikanter af tändstickorna genom bl. a. Dagens Nyheter och Stockholms Dagblad.

Man skulle naturligtvis hafva väntat, att tändsticksintressenterna här skulle gärna meddela alla upplysningar de kunde och gifva en specificerad förteckning på kvantiteterna af de olika stickorna och deras förpackningssätt.

Men hvad sker?

Jo, de vägra helt enkelt att göra detta, trots upprepade anmaningar på mycket logiska grunder (se t. ex. en affärsmans interpellation i Stockholms Dagblad för den 20 febr.).

Hvad skall man tänka härom? Bör ej regeringen inskrida mot det kapitalstyfva tändsticksintresset och framtvinga sanningen, då tredje statsmakten misslyckats?

Med det ofvannämnda *faktum*, att 300 lådor fosforhaltiga stickor voro förpackade i enbart trälådor, reduceras de till tidningarna lämnade uppgifterna om »omöjligheten att tändstickorna, som äro inneslutna i dubbla lådor af metall och trä kunnat sprida gaser nog starka att genomtränga zinken», »att de voro hermetiskt förpackade» etc. etc. i samma stil till rena osanningar. Likaså är fallet med den enligt Dagens Nyheter af Löwenadler & Komp. i Göteborg lämnade uppgiften, att lastrummet var skildt från passagerareafdelningen »genom ett helt järndäck, hvarigenom omöjligt några gaser kunnat tränga upp i hytterna.» Däcket var ju af trä. Således åter en vilseledande och påtagligt oriktig uppgift.

Det har vidare anförts, att förgiftning från tändstickslasten vore omöjlig, emedan lådorna vid lossningen befunnos »oskadade». Liksom om man genom okulär besiktning af lådorna skulle kunna se om giftiga gaser genom fuktighetens inverkan från desamma utströmmat! En sådan undersökning måste göras medelst analys af luftprof med lådorna förvarade under samma förhållanden som i lastrummet på ångaren. Det kan till och med uppstå lokal antändning af fosforstickor uti enskilda askar inuti lådorna, utan att detta märkes på lådornas yttre. Praktisk erfarenhet om sådana fall finnas, och att dylik antändning af spridda askar vid de lättantändliga fosforstickorna genom inbördes friktion vid transporter, ett fartygs rullning etc. verkligen inträffar, är ej heller märkvärdigt. Härvid alstradt värme bidrager till

fuktighetens verkan på stickorna och gasutströmningen i dess helhet.

Slutligen har tändsticksdisponenten Hay express rest till Antwerpen och därifrån till Göteborg för att vid undersökningarna »fritaga tändstickslasten». Den ifver, han i dessa sina bemödanden ådagalagt, står i egendomlig motsats till det gång på gång af honom upprepade påståendet, att förgiftning från tändstickor vore omöjlig. Särskildt hafva tidningarna, i väntan på de långsamma officiella undersökningarna, tacksamt återgifvit de uttalanden han lämnat och hvilka alla bära spår af den lifligt intresserade partens bemödanden att öfvertyga världen om, att just hans syn på tingen är den rätta. Äfven har han presterat ett intyg från 28 arbetare, som lossat lasten i Antwerpen, att de vid lossningsarbetet icke märkte någon lukt. Man måste dock härvid besinna huru lätt en gas (eller lukt) bortventileras i drag, och med lastrummets öppnande på vid gafvel samt i fria luften gjorde sig väl lukten svårigen märkbar. Att det dock redan i Göteborg luktade starkt af tändstickor har (såsom ofvan nämnts på tal om den egendomliga lukten vid förgiftningstillfället) intygats bl. a. af styrman Södergren, så att det är endast graden af lukt, hvarom det här kan handla. Se äfven upplysningarna under rubriken: Vittnesförhören! Intyget kan sålunda icke tillerkännas något värde i fråga om »tändstickslastens fritagande». Lika litet är detta fallet med en korrespondents uppgift, att fosforhaltiga gaser ej kunde hafva uppträdt i salongen, emedan kopparrören vid värmeledningen icke svärtats. För en märkbar sådan inverkan fordras mycket stora gasmängder, och i den torra, varma atmosfären kring värmerören inträder den öfverhufvud taget knappast alls.

Att gas af fosforartad natur förefunnits vid förgiftningstillfället är väl efter här förebragta utredningar obestridligt, ej minst genom experimentet med karbiden. Att karbid dock ej förorsakat förgiftningen är alldeles påtagligt, ty med de ytterst ringa halterna fosfor däri skulle många kilo åtgå för att få en förgiftning till stånd. Karbiden lämnar äfven som bekant en smetig kalksmörja såsom rest vid gasutvecklingen, och kilovis af sådana kalkrester kunna icke hafva undgått den allra enklaste iakttagelseförmåga.

Mycket starka skäl tala sålunda för och intet enda verkligt emot att katastrofen ombord på *Olof Wijk* vållats af fosforhaltiga resp. svafvelfosforhaltiga tändstickor. Och det vore då ej heller första gången dessa visat sina ytterst stora sanitära vådor.

FOSFORFRÅGAN.

Fosfor är ett starkt gift, ett af de allra farligaste som finnes. Den mängd däraf, som kan medföra döden för en människa, är allenast fem hundra delar gram (s. k. letal dosis). Dess ångor verka giftigt, och dess gasformiga förening med väte är fullt lika farlig som det så fruktade arsenikvätet. All handel därmed samt dess handhafvande äro ock, liksom för fosforhaltiga fabrikat, i alla länder omgärdade af de strängaste lagföreskrifter. Ett enda undantag har gifvits, och det har varit för tändstickor. Det första verkligt praktiskt användbara »elddon» var nämligen fosfortändstickorna, hvilka omkring år 1833 uppträdde samtidigt i flere europeiska länder. De hafva sedan ej, på grund af den bekvämare användningen och fukthärdigheten, kunnat fullständigt utträngas af de, dessa egenskaper saknande, på 1840-talet af prof. G. E. Pasch i Stockholm uppfunna s. k. säkerhetsstickorna, som »tända endast mot lådans plån» och hvilka på 1850-talet i stor skala fördes i marknaden från Jönköpings gamla tändsticksfabrik.

Fosforstickorna visade sig emellertid medföra mycket stora vådor: dels kronisk fosforförgiftning hos de med fabrikationen sysselsatta arbetarna, dels förgiftningsfall genom missbruk af allmänheten. Dessa sistnämnda togo i t. ex. Sverige en sådan omfattning, att de endast till medicinalstyrelsen anmälda fallen under åren 1892—97 utgjorde 619 stycken, hvilket medförde förordningen af d. 30 mars 1900, som förbjöd all handel inom riket med »tändstickor, i hvilkas tändmassa vanlig fosfor ingår.»

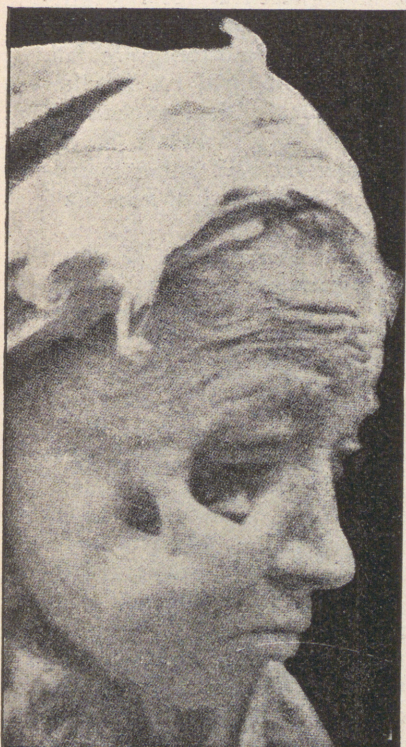
Tyvänn kunde de humanitära intressena då ej göra sig så gällande, att äfven fabriktionsförbud beslöts, hvadan de svenska arbetarna fortfarande äro utsatta för den kroniska fosforförgiftningens fruktansvärda faror. Vårt land har härigenom kommit att, såsom den store intressenten i Jönköpings gamla tändsticksfabrik hr C. F. Lundström uttryckt det, intaga

»den allt annat än hedrande ställningen att vara det enda land, där samtidigt med att förbud mot begagnande af fosfortändstickor existerar, det likväl är tillåtet att genom fri export af sådana få öfversvämma andra länder med detta farliga gift.»

Under hela fabrikationen, vid tändmassans beredning, vid satsningen och torkningen liksom vid inpackningen »lurar fosforgiftets spöke alltjämt på arbetarna,» som den tyske förkämpan i kampen mot fosfor, professor dr. Th. Sommerfeld säger.

Genom bildade fosforgaser och annorledes inkommer giftet i blodet och framkallar genomgripande sjukliga förändringar. Särskildt bekant är den s. k. fosfornekrosen, ett ohyggligt slags

tandröta eller käkbensbrand, åtföljd af fistelgångar och hela ansigtets vanställande. Vidstående bilder, hemtade ur en afhandling af prof. Sommerfeld, torde vara nog att gifva en antydning om detta slag af fosforförgiftning, den ena visande en ung arbetare, den andra en trettioårig kvinna. Äfven kan hela benbyggnaden angripas och blifva skör. Professor Sommerfeld har från

Benröta genom fosforförgiftning hos en 30-årig tändsticksarbeterska.

Fistelbildningar hos fosforförgiftad tändsticksarbetare.

en rättegångsförhandling anförde ett mycket drastiskt exempel härför: Två unga arbetare från en fosfortändsticksfabrik råkade vid en danstillställning i gräl för en flickas skull. Den ena gaf den andra en örfil, men bröt härvid sin arm, under det den slagna ramlade omkull och bröt ett ben, hvarvid flickan tillropade dem: »Hvarför slåss ni också med edra murkna fosforknotor?» (»Warum zankt Ihr Euch auch mit Euren morschen Phosphorknochen?»)

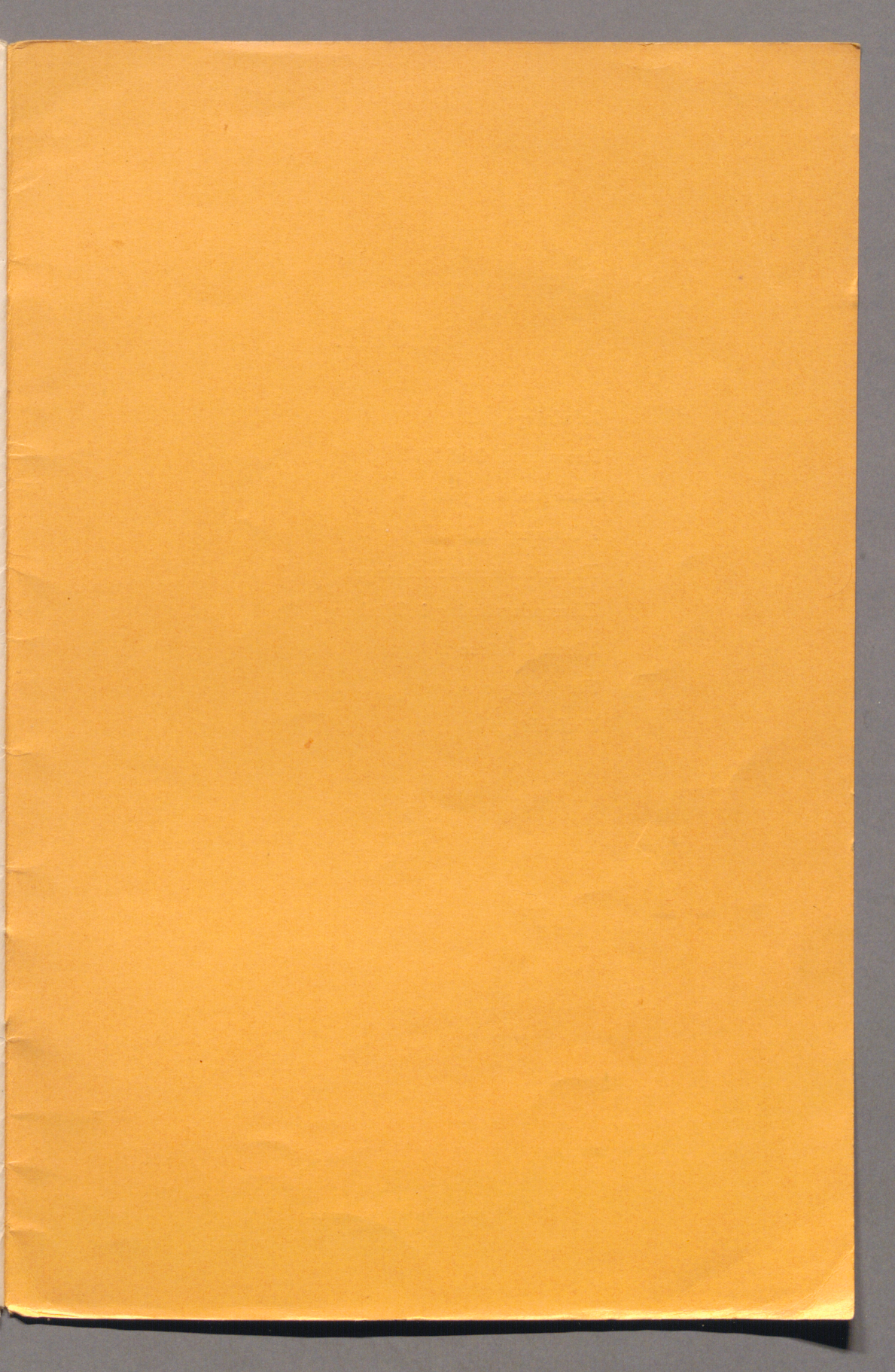
Statistiken visar hemiska siffror rörande antalet offer för sådan legaliserad fosforförgiftning. Och den *kan ej* i de allra bäst anordnade fabriker fullständigt undvikas, trots alla fabrikanternas försäkringar om motsatsen. Sälunda har under år 1905 i Sverige officiellt konstaterats fem fall af kronisk fosforförgiftning i tändsticksfabriker (däraf ett i Jönköpings gamla tändsticksfabrik). I England, där man officiellt förnekat möjligheten af fosforförgiftning i därvarande fabriker med den stränga inspektionen, känner man sedan år 1905 med visshet åtminstone tre utpräglade fall. I Österrike har dr Teleky under år 1905—06 vid två fabriker konstaterat nio fall o. s. v. Den allra nyaste illustrationen till fosforeländet torde vara, huru en femtonårig arbetare R. W. Andersson vid Fredriksdals fosfortändsticksfabrik anlagt mordbrand i fabriken för att slippa arbeta. Han led af benröta i hufvudet (telegram från Kalmar d. 5 mars 1907).

Såsom enda skäl för det fortsatta bedrifvandet af denna afskyvärda handtering har anförts, att fosforstickorna vore i många fall ur teknisk synpunkt oersättliga på grund af den bekväma användningen och fukthärdigheten. Men ej ens detta skäl existerar längre, då *det finnes giftfria tändstickor, som fullkomligt ersätta de fosforhaltiga.*

På den stora internationella kemistkongressen i Berlin år 1903 antogs en resolution uttalande önskvärdheten af ett *internationell fosforförbud inom tändsticksfabrikationen*, och på schweiziska regeringens initiativ sammanträdde år 1905 representanter för nästan alla kulturländers regeringar i Bern till en officiell konferens i frågan. Här beslöts äfven villkorligt ett sådant allmänt fosforförbud efter viss tid, hvars definitiva förverkligande dock tills vidare strandat, särskildt på grund af Japans (!) hållning.

Ett flertal länder hafva dock redan genomfört förbudet eller definitivt bestämt sig för detsamma såsom Tyskland, Frankrike, Italien, Holland, Danmark, Schweiz m. fl. Den internationella arbetareskyddsföreningen har äfven med mycken energi tagit sig saken an och uppgjort ett positivt kampprogram. Kampen måste sluta med de giftiga fosforhaltiga stickornas utrotande.

Och kan katastrofen på Olof Wijk genom att fästa den allmänna uppmärksamheten på fosforfaran bidra till att påskynda fosforförbudets allmänna genomförande, så har den i all sin tragik sin stora humanitära betydelse, och offren för densamma hafva visserligen icke dött förgäfvets.

Innehåll:

Inledning	1
Resan med Olof Wijk	2
En egendomlig lukt	6
I Antwerpen	7
Första läkareundersökningen	9
Efterundersökning i Göteborg	10
Vittnesförhören	13
Förgiftningsorsaken	14
Fosforfrågan	18

